

Het forum of de voorstelling van een publieke architectuur.

Het ziet er naar uit dat het de architectuur voor de wind gaat. Zelfs in regio Vlaanderen - ooit wel beschouwd als het paradigmatische slagveld van de 'laissez faire' en het 'wilde bouwen' - is ze klaarblijkelijk op de agenda komen te staan. Vrij transparante selectieprocedures worden gehanteerd bij het gunnen van ontwerp opdrachten voor de nieuwe publieke instellingen. Voor het meest zichtbare patrimonium wordt hoog ingezet. Welhaast geen museum, concert- of gerechtsgebouw kan nog worden gebouwd zonder de legitimering van een internationale architectuurwedstrijd. Op dit niveau zijn de verwachtingen hoog gespannen. Het succesverhaal van het Guggenheimmuseum in Bilbao spookt door het hoofd van de beleidsmakers. Opeens is het denkbaar dat een bouwwerk zoveel uitstraling heeft dat het een stroom bezoekers aantrekt en de lokale economie aanzwengelt.

Architectuur is deel gaan uitmaken van stadsontwikkelingstrategieën. Steden willen meer betekenen dan wat de catalogus van hun collecties en het register van hun uitrustingen voorhouden. Ze willen zich individueel profileren en streven herkenbaarheid na in hun ruimtelijke bijzonderheden en in de specificiteit van hun gebouwen.

Tegenover de vernieuwde belangstelling voor de effecten van de architectuur staat echter een lauwhartige bejegening van publiek bezit. Niet alleen wordt het erfgoed dat in onbruik is geraakt achteloos van de hand gedaan.¹ Recent - en nog voor het was afgewerkt - werd het gerechtsgebouw van Antwerpen aan een beursgequoteerde vastgoedbeheerder verkocht.² In het geval van nieuwe behoeften wordt steeds vaker de last van de investering tot zelfs het opdrachtgeverschap overgedragen op private ondernemingen. Zo staat het vast dat een zeer omvangrijke inhaaloperatie in de Vlaamse publieke scholenbouw in zijn geheel aan een consortium van financiers en ontwikkelaars zal worden toevertrouwd.³ De overheid wordt huurster van haar huisvesting; de gemeenschap en haar instellingen pachters van het private vermogen. In tijden van een verplichte beperking van de staatschuld veroorzaken huurlasten blijkbaar minder ongerief dan investeringen. De speelruimte in de begrotingsopmaak is nochtans gelimiteerd door een strikte Europese regelgeving. Om een verdoken aangroei van de schuldenlast tegen te gaan is de maximale huurtijd gesteld op 19 jaar. Die situatie bevordert in feite een generische architectuur. Eerder dan te zijn bestemd voor een bepaalde benutting is een gebouw dat door de overheid wordt gehuurd eigenlijk voorbestemd om te worden verhandeld.⁴ Wellicht zullen scholen er weldra uitzien als kantoorgebouwen. Hoe dan ook komt de vooronderstelling in het gedrang dat de architectuur vastheid behoort te verlenen aan een programma en een maatschappelijk of institutioneel gegeven. Hiermee vervalt de notie zelf van een openbaar patrimonium.

Paradoxaal genoeg zijn beide fenomenen aan elkaar verwant. De vraag naar een opzienbarende uitwerking van de architectuur en de desinteresse voor haar mogelijke publieke betekenis zijn aan elkaar gekoppeld als kruis en munt van dezelfde penning. In de gesteldheid van een consumptieve cultuur wordt de waarde van elke nijverheid geëvalueerd aan marktconforme criteria. Het bouwen is er op gericht om aan behoeften te voldoen. Het brengt voorzieningen voort en biedt duurzaam comfort aan. Dat is allemaal becijferbaar. Wat architectuur oplevert is minder bevattelijk. Maar zoals de waarde van andere cultuurproducten gekwantificeerd wordt aan de hand van kijkcijfers of bezoekersaantallen wordt het belang van de architectuur gemeten aan haar opbrengst. De werkzaamheid van het bouwen produceert infrastructuur, die van de architectuur spraakmakende vorm en uitstraling. Architectuur geeft glans aan de dingen; veel glans is glitter en soms spektakel. Onder het beding van de facilitaire opvatting die nu elke activiteit regeert, wordt de zaak van de bouwkunst herleid tot een nutsvraag en een aanzienkwestie. Weinig architecten zullen zich hieromtrent verheugen maar een aanhoudende twijfel in de mogelijkheid en de noodzaak om de architectuur ethisch te funderen, verhindert hen daar weerwerk op te geven. Aandacht en energie gaan tegenwoordig naar professionele profilering. Als beroepsgroep willen architecten zich onderscheiden door hun specifieke competentie om gebouwen te voorzien van een doelmatige functionaliteit, een elegante figuur en een smaakvolle opmaak. Architectuur is hier beschaafde geriefelijkheid. Bij gelegenheid kan de professionele vormexpertise worden ingezet om verstrooiing en spektakel aan te bieden. Architecten zijn daar behoorlijk succesvol in. Meer dan ooit tevoren worden hun producten opgenomen in de lifestyle rubrieken van magazines en worden hun wapenfeiten besproken in de audiovisuele media.

Dit alles maakt de architectuur helaas minstens even verdacht als begerenswaardig. In een maatschappelijk bestel waar ze in principe de kwaliteit van elk bouwsel behoort te bewaken, wordt ze algemeen aansprakelijk gesteld voor de kommer en de betekenisarmoede van de gebouwde omgeving. De indruk bestaat dat architecten de nutsvragen misprijzen en hun ijver reserveren voor

enkele uitgelezen opdrachten. Erger nog, soms worden ze ervan verdacht de noodwendigheden van het bouwen en het programma te misbruiken om hun eigen faam te dienen. Waar de behoefte van het bouwen zich stelt, zou het dan zaak worden om de architectuur buiten te houden of om ze ten minste aan banden te leggen.⁵ Haar kostelijke bemoeienissen zou ze dan pas kunnen bedingen als er een overschot aan financiële middelen voorradig is en de opdrachtgever hoge ambities koestert. De ijdele gerichtheid op de aangelegenheden van de schone vorm en de goede smaak ontkracht de architectuur en verplicht haar om haar betrekking te onderhandelen. Die gezindheid staat bovendien elke wederbepaling van haar actuele taak in de weg. Meestal volstaan enkele hapklare of uitgekookte metaforen om genoegzaam te voldoen aan alle verwachtingen die zich nog op een vage herinnering aan haar maatschappelijke opdracht beroepen. Doch de vraag hoe de architectuur kritisch kan bijdragen aan een hedendaags cultureel bestel is nog maar zelden aan de orde.

Onlangs toonde de ontknoping van de internationale architectuurwedstrijd voor het ontwerp van het "Forum voor Muziek, Dans en Beeldcultuur" in Gent de merkwaardige overeenstemming tussen een verlangen dat helemaal op de effecten van de architectuur is gericht en een verregaande onverschilligheid voor haar mogelijke betekenis. De ambitieus opgezette wedstrijd werd in haar eindfase roemloos afgeblazen. Voor een gecorrigeerde koers vertrouwt men verder op de visie van projectontwikkelaars.

In menig opzicht werd het forumproject nochtans op bedachtzame wijze voorbereid. Alvorens de artistieke missie van het Forum te bepalen werd overleg gevoerd met de culturele sector op het Vlaamse en het Gentse niveau. Na een oproep tot kandidatuurstelling werden vijf architecten-associaties uitgenodigd om in het najaar van 2003 deel te nemen aan de finale fase van de selectie. De ontwerpen van Toyo Ito (Tokyo) & Andrea Branzi (Milaan), Samyn & Partners (Brussel) en Neutelings-Riedijk Architecten (Rotterdam) werden ontvankelijk verklaard. Het project van Claus & Kaan Architecten (Amsterdam) werd omwille van de te voorziene kostprijs gedeclasseerd. Omdat het na de tijdslimiet was ingediend werd het voorstel van OMA (Rotterdam) uit de wedstrijd weerhouden. In 2004 kwamen Neutelings-Riedijk Architecten als winnaars uit de competitie. Ondertussen heeft de Vlaamse Gemeenschap bij monde van Minister van Cultuur Bert Anciaux haar steun aan het project ingetrokken. Het Forum komt er niet. Twijfel over de budgettaire haalbaarheid van het project was er al vanaf het begin. Een ambitieus project is per definitie fragiel en erger dan het falen ervan is de wijze waarop sindsdien het publieke debat over dit onderwerp wordt gevoerd.

Er worden nu plannen gesmeed om de stad te sieren met een ander kroonjuweel. Een gloednieuwe bibliotheek/mediatheek zou de culturele voorzieningen van de stad vervolledigen. In een opiniestuk gaven Willem Jan Neutelings en Michiel Riedijk uitdrukking aan hun bedenkingen betreffende de keuze om met projectontwikkelaars in zee te gaan: "Het schrijnende resultaat van dit soort door 'de markt' ontwikkelde publieke gebouwen is in Brussel alom te zien. Een publiek stedelijk belang spoort immers niet altijd met de 'shareholdersvalue' die een marktpartij nastreeft. Voor een internationale toparchitect is bovendien niets dodelijker dan in handen te vallen van een lokale ontwikkelaar. In Antwerpen kan men voorbeelden van een tweederangs Michael Graves en een derderangs Richard Meier bezichtigen."⁶ In hetzelfde artikel lanceren ze een oproep om het ontwerp van de bibliotheek/mediatheek te gunnen op basis van de resultaten van de forumwedstrijd of om een bijkomende wedstrijdronde te organiseren met de vijf ontwerpers die eerder uit het gros van internationale inschrijvers werden geselecteerd. De oproep bleef zonder gevolg.

Voorbij de impact van een harde begrotingstechnische realiteit lijkt hoe dan ook het vraagstuk van een doordachte en gefundeerde ontwerperkeuze al lang niet meer aan de orde. Stad Gent verbergt zich achter het motief van de tijdsnood om de kwestie van de hand te wijzen. Op grond van het dubieuze argument dat het winnende project voor het forum toch niet met onverdeeld enthousiasme door de kritiek en het beroep werd onthaald, deinst de Minister van Cultuur er aan zijn kant niet voor terug om zijn persoonlijke voorkeur voor het Ito-Branzi tandem publiekelijk te maken. Als er van de architectuur nog iets anders mag worden verwacht dan een slaafse vervaardiging van faciliteiten en de occasionele opvoering van visueel spektakel is de verdeeldheid eigen aan een discussie nochtans weldadig. Authentieke cultuurproducten worden op het vuur van het dispuut gesmeed en onder de aanmerkingen van het debat gestroomlijnd en gehard.

In het wedstrijdprogramma van het forum verbond projectleider Gerard Mortier de gebeurtenissen die in deze 'performance hall voor de toekomst' behoorden plaats te hebben met de notie van de 'gemeenschap'. De vertoning, de dans, de muziek worden niet louter individueel beleefd, ze zijn de aanstichters van een collectieve beleving en een gedeelde ervaring. De 'voorstelling' is het product van een cultuur die zich van haar eigen vruchten voedt. Aan een gebeurlijke collectieve vervoering zou de mogelijkheid ontkiemen om door de formele kaders van het maatschappelijke bestel te breken.

Kunst is een publieke zaak. De nota stelt dat architectuur daar deel moet aan hebben. Ze kan die ervaring initiëren en bemiddelen. De gehele ambitie van het project zit in zijn naam vervat. Het 'Forum' is een verzamelplek en een ontmoetingsplaats; een plaats waar de publieke zaak beleefd en besproken wordt. Ze behoort zich tegelijk in te schrijven en af te tekenen op "het parcours van het dagelijkse leven."

Verder beklemtoont Mortier dat die plaats moet worden betreden: "de drempeloverschrijding - mogelijk voor iedereen, maar noodzakelijk als handeling - moet het publiek doen aanvoelen dat het zich in een kunstlandschap begeeft en zich er dus anders gedraagt dan op een openbare plaats (...)." De drempel is evengoed een overgang als een hindernis. De architectuur die hem neerzet stelt zich ermee aanwezig. Maar ze verleent daarmee tegelijk stoffelijkheid aan een plaats. Ze maakt haar bevattelijk en leesbaar. De plaats wordt belichaamd en vertoond door architectuur. Ook de architectuur is een publieke voorstelling.

Joseph Rykwert vestigt de aandacht op het feit dat de modellen die we naar voren schuiven om het fenomeen van de stad te bevatten de toedracht van onze verantwoordelijkheid voor haar gedaante versluieren. De vorming van de stad is geen gestadig proces zoals gesuggereerd door denkbeelden als dat van een quasi natuurlijke organische groei of van een systeem dat continu ruimte secreeteert. De stad wordt gevormd met horten en stoten; in vlagen van gelokaliseerde activiteit. Haar massa zowel als haar open ruimte werden door mensen bepaald. Alle dingen die haar samenstellen zijn in al hun fragmenten, segmenten en vertakkingen ooit gewild en beslist. Ze is een fabricaat en het is in die hoedanigheid dat ze zich aandient bij haar bewoners en haar bezoekers. "Appreciated, seen, touched, smelled, penetrated, whether consciously or unconsciously, this fabric is a tangible representation of that intangible thing, the society that lives in it - and of its aspirations."⁷

Aldus vertelt de stad het verhaal van de gemeenschap die haar in de loop van de tijd tot stand bracht. De architectuur van de stad is daarom eminent politiek. Waar het haar dan zou moeten om gaan is de kwestie van wat ze aanwezig stelt, wat ze belichaamt en vertoont, wat ze door en in haar vorm heeft te betekenen en hoe ze de zaak van het publiek en de gemeenschap overdrachtelijk maakt.

De forumwedstrijd heeft vijf projecten voortgebracht die allen op zoek zijn naar een eigen balans en coherentie ten overstaan van een ingewikkelde vraagstelling en een complex geheel aan randvoorwaarden. Uiteindelijk zou de opvatting van een moduleerbare zaal beslissend zijn voor de uitslag van de competitie. Maar onze aandacht gaat een andere richting uit. Belangwekkend is hier het gegeven dat alle ontwerpen zijn uitgewerkt op de basis van specifieke onderstellingen en voorstellingen aangaande de gemeenschap en het collectief. Elk van hen streeft er naar om het denkbeeld van een publieke architectuur in haar componenten te identificeren en om er het postuur van aan te nemen. Hiermee actualiseren ze een kwestie die uit de courante verwachtingen en het gangbare discours is verdrongen. Ze bieden de gelegenheid om na te gaan in hoeverre de architectuur het nog vermag om een grondslag te geven aan de definitie van het collectief.

Het forum zou worden ingeplant aan de Waalse Krook. De site ligt langs de Schelde, ter plaatse van de brede bocht waar de Ketelvaart op uitkomt.⁸ De oude vestinggracht loopt nu doormidden de stad maar blijft van invloed op de bereikbaarheid van de plek. Door het tracé van de waterwegen en een situatie op de flank van de Blandijnberg is de Krook altijd een uithoek geweest. De 19de eeuwse ontwikkeling rond het Zuidstation heeft de site niet opgenomen in haar scenografische aanleg. De opruiming van het Zuidkwartier in het begin van de jaren 1990 was meer gericht op de opbrengsten van nieuwe infrastructuur dan op een integrale stedenbouwkundige herwaardering. Het geheel van een rechtstreekse verbinding met de snelwegwisselaar E40/E17, een grote ondergrondse garage, een belangrijke overstapplaats van het openbaar vervoer, een shoppingcenter, een openbaar administratief centrum en een stedelijke bibliotheek heeft het Zuid nochtans hersteld in de stedenbouwkundige rol die het vervulde toen het eindstation nog bestond. Het is opnieuw een brandpunt geworden: een voorplein van de oude kernstad. Het is de plaats waar Gent haar positie als regionaal centrum zichtbaar maakt.

Terwijl de promotionele vernieuwing van het Zuid de site van de Krook links liet liggen, heeft ze haar ongewild ook in het zicht gesteld. Onbestemde, versleten bedrijfsgebouwen en oude arbeiderswoningen lijken er in gelaten afwachting van nieuwe bezieling te verkeren. De verbinding met het stadsweefsel en de aansluiting op het Zuid was een belangrijk aandachtspunt van het forumproject. Om dit allemaal mogelijk te maken voorzag het in een nieuwe overbrugging van de Schelde. Voorts was de gewenste opvatting van het gebouw op voorhand verregaand bepaald. In de projectdefinitie werd het beschreven als tweeledig: een moduleerbare zaal, omgeven door een schil die de afstand regelt en de verbinding maakt met de omgevende stedelijke ruimte. De nota refereerde aan Sharoun's Philharmonie in Berlijn om het beeld te schetsen van een labyrintische publieke ruimte

die “noodzakelijkerwijze” tot de zaal zou leiden. Voor de zaal zelf werd de metafoor van het ruimteschip gebruikt. Ze zou hermetisch zijn afgesloten en enkel toegankelijk via akoestische sassen. Een aanpasbare capaciteit (van 800 tot 1800 toeschouwers) en configuratie zouden zelf deel uitmaken van het spektakel. “Het woord caleidoscoop is hier gepast. (...) Door de absolute moduleerbaarheid van de performance hall ontstaat een permanente interactie tussen de toeschouwer en de performer.”

Het project van Claus & Kaan is een nauwgezette vertaling van die voorwaarden. De ontwerpers beweren hierin op radicale wijze een duale logica te hanteren. De zaal is van binnenuit ontwikkeld terwijl de omgevende ruimtelijke schil op maat van de stad zou zijn gesneden. In de schil bevindt zich het gehele productie- en ondersteuningsapparaat van het forum. Rond het schrijn van de zaal wordt het publiek door een open circulatiesysteem geleid. Het complex van routes en plekken is in continuïteit met de openbare ruimte bedacht. Op de begane grond wordt er aansluiting gezocht met de naburige straten. Het ‘landschap’ van zwevende en uitkragende vloerplaten, vides, verlopende wanden, rol- en andere trappen behoort ruimtelijk spektakel te maken maar de losse en wijdlopende configuratie ontbeert architecturale definitie. Het vindt pas zijn bestemming op momenten van publieksaandrang, wanneer ruimte en massa fuseren tot een koortsachtig schouwspel. Stedelijkheid wordt vereenzelvigd met de vertoning van congestie. Niets daarvan mag verloren gaan. De projectdefinitie stelde dat “de beweging van de bezoekers binnen dit architecturale landschap van buiten uit zichtbaar moe(s)t zijn zonder te vervallen in een aquariumeffect.” De buitenhuid is geheel van glas. Zeefdruktechnieken en beweegbaar gouden gaaswerk zouden een precieze regie van de transparantie moeten toelaten.

Het gebouw rijst verticaal op vanaf het tracé van de rooilijnen. De ontwerpers pretenderen daarmee het gebouw in te bedden in de organische structuur van de stad. Allicht accentueert dit gegeven zijn ruptuur met de stenen stad. De glazen gevels gaan over in hoge, scherpe dakvormen. De spitsen zouden als vanzelf opgaan in het Gentse dakenlandschap. Een schets behoort dit aan te tonen. Maar de gezochte verwantschap tussen de stekelige figuur en de zaagtanden van de Gentse daken beperkt zich tot de grafische trekken van die ene tekening. Een zicht bij nacht toont het forum bij de gebeurtenis van een opvoering: een vreemde gefacetteerde lantaarn, een “Kristallhaus” dat vanonder het stof uit het Bruno Taut archief lijkt te zijn opgevist. De tijd is voorbij waarin revolutionaire deugden aan de glasarchitectuur konden worden toegedicht; dat haar nu contextualiteit wordt toegeschreven is nieuw.

Het forum van Toyo Ito en Andrea Branzi vertoont een aantal opvallende gelijkenissen met het project van Claus & Kaan maar is daarbij consistent. Op dezelfde manier consolideert het de gecompliceerde grondfiguur van de vestigingsplaats in de contour van het gebouw. Een glazen gevel wordt eveneens vanaf die lijn opgetrokken. Het gebouw is een verticale extrusie van het terrein. Het stijlenapparaat van de vliesgevel beklemtoont die operatie. Ook hier zullen transparantie en reflectie de zichtbaarheid bepalen van wat zich in het gebouw afspeelt. Maar de scheiding die de gevellijn aanbrengt wordt niet genegeerd. De gevelvlakken begrenzen een aparte wereld. Het binnensysteem van het gebouw wordt door de ontwerpers beschreven als een grottenstelsel. De organische betonschalenstructuur determineert twee complementaire, vertakkende ruimten. De scherpe snijding van de glasgevel demonstreert de contiguitet en het labyrintische karakter van de gecorreleerde ruimtelijke systemen. Meer dan een fictieve continuïteit wordt in dit geval een analogie met de stad vooropgesteld. Stedelijkheid behoeft hier niet geënceneerd en geregisseerd te worden. Het analogon is een complex van coulissen; niet de plaats waar de formele verbondenheid van een gemeenschap wordt beleden. In Ito en Branzi's “cour des miracles” wordt het collectief versplinterd om de eenling voor de verlokkingen van het onbekende te plaatsen.

De effectiviteit van het stelsel is geheel afhankelijk van zijn omvang en zijn diepte. De ‘performance hall’ mag het niet verbreken en wordt daarom in de grootste holte geïnstalleerd. Die onvermijdelijkheid fixeert de zaal in een ruimtelijke particulariteit die de vereiste ‘absolute moduleerbaarheid’ helaas uitsluit.

Ook Samyn & Partners zetten in op de uitwerking van een verwantschap met de stad. Hun forum is het enige project dat zich niet zomaar laat beschrijven als een eenvormig object. Het dient zich aan als een conglomeraat. Het bezet de ganse site. De circulatieroutes worden er door, omheen en bovenop gelegd. De verschillende eenheden van het programma worden aan elkaar gebonden door het verloop van de publiekstroom. Binnenplein en lichtstraat articuleren het complex. Dit soort simulatie van stedelijke motieven heeft sinds het midden van de jaren 70 een stereotype toepassing

gekend. Ontelbaar zijn de ziekenhuizen, dienstencentra, cinemacomplexen en shoppingmalls die er hun ordening en een illusoire laagdrempeligheid aan ontlenuen.

De figuur van het plan toont een agglomeraat dat zich in het organisme van de wijk weet te nestelen. Maar de geleding die in plan en interieur is vooropgesteld, wordt in het voorkomen van het gebouw tegengesproken. De elliptische zaal en de ateliervleugels worden onder een doorlopend, gebogen dakvlak samengebracht. De veralgemeende grijze zinkbekleding staat in dienst van een totaaleffect. De opstuwende contouren en het ritme van de verticale spleetramen culminereren in het gigantische venster dat zich in de hoge convexe wand van de zaal opent. In de voorstelling wordt het gekaderde beeld van de stad opgevoerd. Stedelijkheid is een vertoning. Het vermogen om dit aan het licht te brengen zou de architectuur tot eer strekken. Maar beschouwing wordt hier overstemd door celebratie. De vaart die de architectuur neemt is die welke de grootspraak drijft. Een betamelijke wil om het omvangrijke complex te laten opgaan in de stedelijke omgeving wordt onvertogen door de hang naar monumentaliteit weerlegd.

Monumentaliteit is ook niet vreemd aan het voorstel van Neutelings-Riedijk. In dit geval is ze toe te schrijven aan de onomwonden zichtbaarheid die de schaal van het project krijgt. In wezen is het forum een grote hal. De zaal met trapeziumvormige doorsnede is het luchtruim dat wordt overbrugd door de stapeling van alle andere programmadelen. Er wordt daarbij weinig verschil gemaakt in de schikking van de publieksruimten en de opstelling van het productieapparaat. Samen vormen ze de solide massa van de constructie. De barse orde die wordt opgelegd aan de binnenstraten, de foyers, de vestiaires en de wandelgangen, is niet meteen het "labyrinthische landschap" waar de projectdefinitie om vroeg.⁹ Het project vermijdt elke uitspraak of verwachting betreffende het publiek dat het behoort te ontvangen. De voorziening onderwerpt het aan een minimale maar noodzakelijke conditionering. Het interieur is een voorgeschreven passage die de menigte in fracties verdeelt en plaatsen toewijst voor het schouwspel. De hal zelf is opgevat als een stedelijk interieur: de eerste en laatste configuratie van de moduleerbare zaal is haar gerichte openstelling op de omgeving. De occasionele of plechtige opening van de zaal dringt zich op als haar bestendige virtualiteit. De mobiele vloer van het forum is een bedongen stedelijke plek.

Het Zuid wordt vaak aangewezen als het wrijvingsvlak van de nevelstad en de centrumstad. Fricie kenmerkt evenwel alle hedendaagse stedelijke fenomenen. Alleen, een stedelijke setting en ook architectuur kunnen daar een singuliere leesbaarheid aan verlenen. Een ontwerp kan dit nastreven. Met een capaciteit die tot 1800 plaatsen gaat, is het forum aangewezen op een publiek dat op schaal van de regio wordt gerekruteerd. Het forum is een plaats van intensivering: de bewoners van de extensieve netwerkstad krijgen er stedelijk spektakel te zien. De kritische uitkomst die door het project van Samyn & Partners terloops wordt aangeraakt, werd hier als thema vooropgesteld. Stedelijkheid is dus een schouwspel.

De aandacht die Neutelings-Riedijk aan de regie van de omgeving besteden, is in dit opzicht betekenisvol. Een "driebruggenplein" articuleert de verbinding met het Zuid. Het brugsegment dat naar de Krook leidt, komt uit op een verhoogd platform. Een openluchtribune is naar het gebouw gericht. Integratie in de omgeving is hier niet aan de orde. De scenografie voert het forum ten tonele. Zijn rol is de belichaming van de spektakelstad. Waarom zou zijn vermeende iconografische armoede dan nog worden betreurd? Alles is al gezegd. De aankleding van het gebouw is het kostuum dat zijn verschijning opluistert.¹⁰

Het project van OMA doet geen moeite om de bereikbaarheid van de Krook te verbeteren. De complicaties van de bestaande verbinding met het Gentse stedelijke weefsel worden geaccepteerd en zelfs versterkt. De site wordt uitgegraven en aan het Scheldewater geofferd. Het forum rijst met steile flanken op uit het water. Het is ongemeen zichtbaar maar het publiek moet de stad intrekken om het te bereiken. Het forum pretendeert hier geen verhalen over het collectief te vertellen. OMA gebruikt de middelen van de moderne bouwtechnologie om de architectuur terug te brengen tot textuur en gestalte. De architectuur heeft immers aan vele infame betrekkingen haar referentieel vermogen verbeurd. Zwijgzaamheid is een tegengif voor het spektakel.

Het forum verschijnt dan op de scène van de stad om zichzelf te tonen. Eerder dan een constructie dient het zich aan als een tellurische formatie omgeven door water. Hiermee lijkt het een verband aan te gaan met het Gravensteen dat zich aan de andere kant van de Kuip bevindt.

De zaak van het publiek is geen stabiel gegeven; stedelijkheid geen consumeerbaar product dat permanent voorhanden is. Ze komt voor in de situaties en op de plaatsen van haar regeneratie. De grafelijke burcht was niet het soort gebouw dat we nu publiek zouden noemen maar vele burgers kozen er voor om zich onder zijn bescherming te vestigen en brachten daarmee de Gentse Portus tot

ontwikkeling. Hedendaagse stedelijkheid kan ontspruiten aan de gelimiteerde maar gedeelde belangstelling die velen ertoe brengt om zich gelijktijdig naar het forum te begeven.

In het publieke bouwwerk wordt de verwezenlijking van de gemeenschap als een beeltenis teruggegeven. Het collectief krijgt vorm door wat het tot stand brengt. In zijn architectuur kan het zichzelf aanzien. Dit is in beginsel gegeven. Doch het portret is van een andere orde dan het model. Het opzetten van die orde is een taak die de architectuur treft. Nu ze het moet stellen zonder stabiele referenties is het niet eens verwonderlijk dat ze die opgave veronachtzaamt. De forumwedstrijd heeft niettemin een merkwaardig resultaat opgeleverd. Met betrekking tot de heikele kwestie van de betekenis van de architecturale vorm nemen drie ontwerpen scherp afgelijnde posities in. Zo geven ze elkaar het weerwerk dat het publieke debat misloopt. Neutelings-Riedijk Architecten recapituleren de sceptis van de hedendaagse architectuur. Terwijl ze een prototype inregelen trekken ze de mogelijkheid in twijfel om het in een ontbonden stad te verankeren. Iconografie en scenografie moeten dit euvel lichten. De feilen van stad en architectuur worden in een "exotisch theater" geliquideerd. Ito & Branzi werpen zich op als opposenten.¹¹ Onvervaard zetten ze architectonische middelen in om vooralsnog substantie te maken. Architectuur moet grondslag geven aan gebeurtenis en belevenis. De plaats wordt afgelijnd als een reservaat. Hier wordt een fractie aloude stedelijkheid bewaard. Hun forum is een relict in een toonkast. OMA kiest geen partij maar houdt de score bij.¹² Vastheid veronderstelt stoffelijkheid. Substantie is massa. Ze legt een gestalte vast en bezet een plaats. Het interieur alleen is hier spektakelmachine. Daarbuiten kan het stedelijke leven zijn gang gaan.

juni 2006

Guy Châtel is verbonden aan de Vakgroep Architectuur & Stedenbouw van de Universiteit Gent.

¹ Een markant voorbeeld is de verkoop van het Rijksadministratief Centrum en de Financiëntoren in Brussel. De gigantische 'ambtenarenstad' (1954-70, Ontwerp van Groep Alpha: Stijnen (tot 1958), Ricquier, Van Kuyck, Lambrichs, Gilson) is na de staatshervorming en de regionalisering van de administratie geleidelijk aan leeggelopen.

² Ontwerp van Richard Rogers Partnership, 1998-2006.

³ De geplande operatie is begroot op 1 miljard euro. De voorbeelden zijn er maar een paar onder de velen die hier zouden kunnen worden aangevoerd.

⁴ Omdat die tendens rechtstreeks in de hand gewerkt wordt door de Europese regelgeving is ze geenszins specifiek aan regio Vlaanderen.

⁵ Dit is voor een stuk reeds feitelijk het geval. Ondanks hun overweldigende impact op de ruimtelijke omgeving worden de ontwerpen van grote infrastructuuropdrachten bijna uitsluitend aan ingenieurs toevertrouwd.

⁶ Cf. "Het beste forum" in De Standaard, 12 februari 2006.

⁷ Joseph Rykwert in The Seduction of Place, New York, 2000, p.6.

⁸ De Ketelvaart werd omstreeks 1100 gegraven als het sluitstuk van de eerste Gentse verdedigingsgracht. Hij maakt de verbinding tussen de Leie en de Schelde. Destijds vormde hij de grens tussen de Portus die zich op de Zandberg ontwikkelde en het Abdijdomein van Sint Pieters dat op de Blandijnberg gelegen was.

⁹ Het project heeft veel kritiek geogst omwille van dit aspect. Koen Van Synghele ("Een speeltje voor een verlicht despoot" in De Standaard, 7 oktober 2004) beschrijft het programma hier als "inspiratieloos (...) gestapeld" en stelt "van een architecturale wandeling doorheen het gebouw is geen sprake." Pieter T'Jonck, herneemt de kritiek ("Het circus rond de Krook" in De Tijd, 25 november 2004): "De verbindingen tussen onder en boven bestaan uit vier saaie trap- en liftkokers. De passage langs het gebouw is een naargeestige gang."

¹⁰ Cf. Van Synghele in ibidem: "De misplaatste Hollywood-monumentaleiteit en het uit de kast gehaalde Memphis-design..."; T'Jonck in ibidem: "Deze gigantische betonnen tent, overgoten met een Hollywoodiaans art-déco-sausje..."

¹¹ De discussie wordt wel in het veld van de architectuurtheorie gevoerd. In tegenstelling beschouwd tot het ontwerp van Neutelings-Riedijk belichaamt het werk van Ito & Branzi het standpunt dat Kenneth Frampton verwoordt in Rappel à l'ordre, the case of tectonics (in Architectural Design, vol. 60, nrs. 3/4, 1990, pp. 19-25; heruitgegeven in labour, work and architecture -collected essays on Architecture and Design, Lodon/ New York, 2000, pp. 90-103). Het stuk begint als volgt: "I have elected to address the issue of tectonic form for a number of reasons, not least of which is the current tendency to reduce architecture to scenography. This reaction arises in response to the universal triumph of Robert Venturi's decorated shed; that all too prevalent syndrome in which shelter is packaged like a giant commodity." Frampton heeft de casus uitgediept in Studies in Tectonic Culture - The Poetics of Construction in Nineteenth and Twentieth Century Architecture, Cambridge (Mass)/ London, 1995.

¹² De termen van de discussie "Substance/Sign/Mass" worden voortreffelijk voorgesteld in het interview van D. Scott Brown en R. Venturi door R. Koolhaas en H.U. Obrist, Re-learning from Las Vegas (in AMOMA/ Rem Koolhaas, Content, Köln, 2004, pp. 150-157, eerder uitgegeven in Chuihua Judy Chung, Jeffery Inaba, Rem Koolhaas, Sze Tsung Leong, Harvard Design School Guide to Shopping vol.2, Köln, 2001, pp. 590-617). In het gesprek stelt Venturi dat het actuele Vegas minder relevant is dan dat van de jaren 60-70 vanwege de

verschuiving "iconography to scenography" (vgl. met vtn. 11: Venturi lijkt met die opmerking Frampton het gras voor de voeten te willen maaien; voor een eerdere beschrijving van die verschuiving cfr. Venturi en Scott Brown, Las Vegas after its Classic Age, in Domus, nov. 1996, pp. 9-12.) "Scenography is not necessarily bad - the Place des Vosges is scenographic, and architecture, in a sense, does involve making scenes. The danger is that it becomes an exotic theatre rather than an actual place. (...) The challenge would be to do it well - authentically - today." (op. cit. p. 157.)